

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

ГУРАЛЕНКО НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 340.12; 340.132;34.033; 347.93

**ЦІНІСНО-СМИСЛОВІ КОНСТАНТИ
СУДДІВСЬКОГО ПІЗНАННЯ**

12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі філософії та теорії права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор
Сливка Степан Степанович,
Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Омельчук Олег Миколайович,
Хмельницький університет управління та права, ректор

доктор юридичних наук, професор
Вовк Вікторія Миколаївна,
Національна академія внутрішніх справ,
декан факультету № 3

доктор юридичних наук, доцент
Андрєв Дмитро Володимирович,
Інститут інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська юридична академія», директор

Захист відбудеться «29» квітня 2017 р. о 9.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, головний корпус, ауд. 226)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «27» березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ціннісно-сміслові проекти в сучасній українській філософії права поглиблюють інноваційні схеми праворозуміння, покликані транслювати втілення правових цінностей у суспільну свідомість. У цій площині такі ключові концепти, як правопізнання і його типи знаходяться у тісному зв'язку із соціальним середовищем, сформованим на основі ментальності, правової культури, ідеології.

Філософсько-правове бачення ідеалу правопізнання, об'єктивності у праві поляризовані як ортодоксальними поглядами – протистоянням ціннісно-деонтологічного та онтологічно-правового підходу, так і різноманітними підходами до них позитивного і природного права, правових доктрин об'єктивізму і суб'єктивізму, соціології, теорії та історіософії права, а також появою інтегративної парадигми праворозуміння. Яким би не було конкурування в юриспруденції, наявність фундаментальних орієнтирів у правопізнанні генерується каузальністю унормування «інструментальної раціональності», «правової і моральної слухності».

Ціннісно-сміслові модуси суддівського пізнання – це найбільш динамічна сфера юридичної діяльності та основа когнітивних процесів у площині права, яка у загальній системі цінностей служить підставою для можливої оптимізації процесів правосуддя. Рівень проникнення у зміст норм, їх дотримання, а також урахування суспільних моральних вартостей узалежнюють рівень раціонального порядку в суспільстві. Вони пронизують усі форми правобуття, у т.ч. домінанти мисленнєвого процесу судді. Концепція правового бачення фундаментальної ціннісно-сміслові системи вирізняє у мисленні судді, окрім знань і досвіду, сталі механізми смислової інтенції, розуміння мети своєї діяльності. Нездеформовані поля суддівського пізнання детонують рівні «вдалої правової конструкції», належної процесуальної форми, послідовної логічно виправданої процедури чи юридичної дієвої гарантії, що творить сутнісно значеннєву регулятивно-правову і раціонально-пізнавальну соціальну модель розуміння права і призначення правосуддя.

Визнаний максимум свободи та захисту прав людини і громадянина, що стабілізується ступенем «лібералізації» формальної рівності як правової свободи, вибудовує світоглядні константи системи юридичних гарантій державноорганізованого суспільного буття. Таким статусом права за умов культивування юридичних гарантій формується регулятивно-правова нормативна вимога наповнення ядра правосуддя.

Необхідність означення констант суддівського пізнання хоча й можна гіпотетично оцінити, але їх треба конституювати із погляду правозахисної ефективності, а не лише декларування. Узалежненість судді не виправдовує небезпеки упередженого суддівства. Щоб привести у дію «гаран-

тійний механізм» суддівського пізнання, потрібне збалансування правового реалізму із реалізмом науковим. При цьому наукове осмислення судового дискурсу до певної міри лише починає набувати своїх перетворень.

Основи наукового пізнання у цій сфері розроблені фундаторами та представниками шкіл «вільного права» – Є. Ерліх, Ф. Жені, Г. Канторович, юриспруденції інтересів – Ф. Хекк, М. Рюммелін, П. Ертман, судової поведінки – Г. Шуберт, прагматичного інструменталізму – Р. Паунд, Б. Кардозо, правового реалізму – К. Ллевелін, К. Олівекрона, Дж. Френк, О. Холмс, правового процесу – Л. Фуллер, Г. Харт, інтерпретивізму – Р. Дворкін, екзистенціально-феноменологічної герменевтики – Г.-Г. Гадамер, П. Рікер, А. Кауфманн, неокантіанського спрямування – Р. Штаммлер, Г. Радбрух.

При створенні авторської концепції відзначено соціально-філософські праці М. Вебера, Е. Гуссерля, В. Дільтея, О. Івіна, П. Копніна, що присвячені загальним проблемам філософії пізнання, феноменологічної філософії, логіки, філософії культури. У якості концептуального базису осмислення природи суддівського пізнання у дисертації використані положення з наукових праць Р. Циппеліуса, В. Баранова, О. Венгерова, В. Казимирчука, Д. Керімова, В. Кудрявцева, В. Лазарєва, М. Матузова, В. Нерсесянца, П. Рабіновича, В. Сирих, І. Честнова, О. Черданцева, в яких висвітлені питання юридичної методології та епістемології, а також містяться фундаментальні напрацювання щодо змісту основних категорій права.

Різні аспекти дисертаційної теми, зокрема, питання суддівського активізму та суддівського обмеження, судового контролю, вільного пошуку права, розмежування емпіричного та логічного у судовому процесі, окреслення меж дискреційних повноважень судді, визначення функцій органів суддівського самоврядування висвітлено у працях таких учених, як Д. Абушенко, С. Алексєєв, А. Барак, Л. Берг, І. Булгакова, Ч. Варга, Р. Вахітов, О. Волкова, Р. Ігонін, В. Канцір, Л. Куликова, Г. Мельник, О. Мішина, В. Ортинський, О. Папкова, М. Рісний, М. Савенко, С. Шевчук та ін.

Традицію дослідження конститутивних характеристик судового доказування у світлі теорії аргументації, риторики судового дискурсу, сутності мовленнєвої комунікації у судовому процесі, специфіки дії прийомів психолінгвістичного впливу на аудиторію підтримують О. Александров, О. Гаврицький, І. Герасимова, Н. Івакіна, Є. Лисанюк та ін. Вивчення важливих для судової практики питань природи й культури правової комунікації у системі соціальної взаємодії, рольового значення соціально-правових комунікацій в забезпеченні взаємодії влади (у т.ч. судової) та громадянського суспільства, особливостей правового спілкування у контексті організації судочинства присвячені публікації Д. Андрєєва, О. Балинської, Н. Єфремової, Г. Мальцева, А. Полякова, А. Токарської та ін.

Ю. Ветютнев, В. Горшенёв, М. Давидова, С. Зархіна, О. Євдокимова, Т. Кашаніна, І. Онищук, О. Павлишин, О. Скурко, І. Шутак у своїх працях основну увагу приділяли обґрунтуванню рольової значущості судової процедури при забезпеченні фундаментальних соціальних цінностей (свободи, рівності, справедливості), розумінню судової діяльності як особливої форми реалізації права, вияву критеріїв якості та визначенню основних правил техніки судового письма.

Порівняльно-правові дослідження Е. Аннерса, Г. Дж. Бермана, В. Бернхема, Р. Давида, К. ЖофFRE-Спінозі, О. Мордовцева, О. Тихомирова експлікують матеріал, важливий для аналізу генетичних і соціокультурних особливостей правового мислення судді у межах тієї чи іншої епохи та цивілізації. Залежність пізнавальних характеристик суб'єкта права (у т.ч. судді) від стилю юридичного мислення, правової свідомості, світогляду досліджували В. Братасюк, Т. Вюртенбергер, З. Голдобіна, С. Глубоченко, В. Грачов, В. Ковальчук, А. Козловський, О. Кононенко, К. Косію, Е. Леві, Б. Малишев, О. Овчинніков, О. Омельчук, О. Тимошина, І. Тімуш, М. Цимбалюк, О. Щербіна та ін. Концепцію правосуддя як фундаментальної онтології, публічної форми когнітивної аксіології й аксіоматичного способу нормативного мислення, єдності формальних і змістовних сутнісних ознак, єдності смислів справедливого судочинства, судового захисту та здійснення судової влади обґрунтовують В. Бігун, І. Жаровська, О. Закомлістов, І. Личенко, Ю. Пермяков, О. Стовба та ін.

У роботах Ю. Аленіна, О. Белкіна, В. Васильєва, Л. Виготського, В. Зінченко, М. Костицького, І. Коткока, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна аналізуються психологічні проблеми соціального пізнання, питання когнітивної психології, психосемантики свідомості, взаємодії свідомості, мислення й мови, рольового значення емоцій у регуляції інтелектуальної діяльності людини.

Окремі фрагменти трансцендентально-прагматичної дескрипції досвіду у суддівському пізнанні, акцентуації проблем соціальних цінностей та орієнтацій у професійній діяльності, встановлення істини у судочинстві, детермінації корупційних ризиків, помилок у судових рішеннях та рекомендації щодо їх попередження знаходимо у працях М. Абдулаєвої, С. Амосова, О. Бандури, М. Белова, А. Богачова, С. Дегтярева, З. Зінатуліна, В. Капустинського, Н. Комарової, О. Лісюткіна, Р. Лукманової, У. Матурани, М. Мінакова, О. Мохова, Е. Мурадьян, Ю. Орлова, Ю. Осіпова, О. Остапенка, П. Прилуцького, О. Стьопіна, А. Суббота, Ю. Францифорова, О. Чучукало та ін.

У роботах О. Аверіна, Ю. Грошевого, Н. Дроздовича, Ю. Комісарчук, В. Коновалової, М. Костіна, О. Кучинської, Д. Луспеніка, В. Марчака, Г. Резніка, М. Треушнікова, Л. Удалової, О. Ейсмана, О. Яцишиної розкриваються гносеологічні, логічні, психологічні аспекти юридичної кваліфі-

кації суддею фактичних обставин справи, визначається внутрішнє переконання судді як невід'ємний елемент принципу вільної оцінки доказів.

Аналіз теоретико-методологічних проблем, пов'язаних із правовим освоєнням дійсності, пошуком герменевтико-юридичних вимог до правосуддя, обґрунтуванням судового праворозуміння як першопочаткового герменевтико-правового етапу вирішення справи суддею, здійснили Р. Бірюков, А. Бернюков, О. Геселев, Т. Дудаш, С. Максимов, І. Малинова, О. Мережко, І. Покровський, М. Тесленко та ін.

Варті уваги й праці Н. Варламової, В. Власова, Г. Гаджієва, В. Грищука, М. Гурвіча, Р. Кондратьєва, О. Никифорової, Ю. Пермькова, С. Погребняка, С. Рабіновича, О. Тарасишиної, Г. Фазікош, В. Філімонова, О. Цибулевської, які здійснили актуалізацію проблем морального змісту правосуддя, атрибутивності справедливості у суддівському пізнанні, субоб'єктивації судового рішення з метою теоретичного обґрунтування необхідності реформування судової системи.

Серед дослідників філософських проблем, що мають неабияке значення для осмислення різноманітних аспектів окресленої нами теми, зокрема питань бінарних опозицій у праві як розширення предметного поля вітчизняної філософії права, єдності антиномічних концептів предметної форми і духовно-ідеального змісту, природно-правового і позитивного начал, сутності та явища, раціонального й емпіричного, статичного і динамічного у праві, слід назвати таких вчених, як М. Антонов, Р. Байніязов, М. Байтін, В. Бачинін, С. Вележев, В. Вовк, Т. Гарасимів, О. Грищук, В. Дудченко, Д. Керімов, С. Кравченко, Л. Корчевна, І. Лихолат, Г. Мальцев, Г. Нанейшвілі, В. Нерсисянц, Л. Петрова, В. Селіванов, С. Сливка, П. Рабінович, В. Титов, І. Шипунов та ін.

Серед учених зарубіжжя, які аналізують демократичні напрями трансформації інститутів судочинства, відомі імена Р. Алексі, А. Гарапона, Р. Іеринга, Д. Ллойда, Д. Ролза, Р. Познера, Ф. Хайека, Е. Хоріна, О. Гьоффе, М. ван Хука та ін.

Узагальнюючи тенденції становлення і розвитку судової реальності, констатуємо, що вона творить виклики для пошуку нових парадигмальних конструктів, оскільки аналіз судової практики свідчить про існування чималої кількості процесуальних проблем (забезпечення справедливості і доступності судочинства, неупередженого й незалежного здійснення правосуддя, подолання невисокого ступеня довіри до суду). За таких обставин виникає цільова потреба ґрунтовно підійти до дії тих інститутів, які осмислюють судову практику. Світоглядні модуси покликані звести багатфакторні ознаки усього процесу здійснення правосуддя, як і його складових під «своєрідну інституційну ревізію», щоб сформувати єдину основу ціннісних засад.

Незважаючи на посилену увагу до проблем судочинства, комплексний аналіз ефективних засобів організаційного, процесуального, методологічного забезпечення пізнавальної активності судді, практично свого розвитку не одержав. Жодним чином не применшуючи теоретичні досягнення відомих учених, все-таки залишається невивченим той пласт ідей, який специфікує юридичні умовиводи щодо раціонально-опосередкованого, чуттєво-безпосереднього, ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-смыслового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного рівнів як незмінних основ механізму суддівського пізнання. Йдеться про константи пізнавальної діяльності судді, що неминуче результируються у судовому процесі. У дослідженнях такі ідеї поки що епізодичні. У площині визначеного алгоритму ця проблематика набуває актуалізації як у рамках філософсько-правової й теоретико-правової наук, так й з позиції галузево-практичного осмислення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Робота відповідає вимогам Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII; Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII; Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. №192-VIII; Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. № 1798-VIII; Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 р. № 1188-VIII; Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», затвердженої указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015; Концепції реформування судової системи України, затвердженої рішенням Правничої Асамблеї Асоціації правників України від 19.09.2014 р. № 116, а також є складовою теми Львівського державного університету внутрішніх справ «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855) і наукового напрямку кафедри філософії та теорії права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Право в системі соціальних норм» (державний реєстраційний номер 0111 U000185).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є комплексний аналіз суддівського пізнання через концептуальне філософсько-правове осмислення його ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-смыслового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного константних рівнів в аспекті переоцінки аксіопраксеологічних основ сучасної правозастосовної і правотворчої практики.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі *задачі*:

- виявити ступінь дослідження проблеми суддівського пізнання у західній філософії права, окреслити джерельну базу дослідження;
- дослідити діалектику співіснування класичної і некласичної методології пізнання права;
- розкрити сутність поняття «суддівське пізнання»;
- обґрунтувати антропологічну релевантність суддівського пізнання;
- розкрити сутісну природу істини у суддівському пізнанні в контексті співвідношення абсолютного та відносного;
- обґрунтувати справедливість як мету суддівського пізнання;
- охарактеризувати інтуїтивно-когнітивну модель прийняття судового рішення;
- визначити причинно-атрибутивні основи дискреційних повноважень судді;
- встановити інтерпретаційно-пізнавальну активність судді як вимогу необхідності осягнення факту;
- виокремити логіко-рефлексивну інженерію суддівського пізнання;
- висвітлити логіко-гносеологічні операції в судовому доказуванні;
- розглянути формально-ігровий характер судової процедури;
- висвітлити антиномії права як джерело розвитку пізнавальної діяльності судді;
- охарактеризувати єдність атрибутивних основ індивідуального та інтерсуб'єктивного у суддівському досвіді;
- дослідити діалогічність як концепт стилю юридичного мислення у контексті некласичного підходу дихотомії факт-норма.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі суддівської діяльності.

Предметом дослідження є ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання.

Методи дослідження. Виходячи з того, що методологія будь-якого філософсько-правового дослідження має чотириступеневу структуру (філософсько-світоглядні підходи, загальнонаукові, спеціальні та конкретні методи), для цього дослідження ми обрали *діалектичний підхід*, що дав змогу проаналізувати антиномічні концепти нормативного й казуального, загального й одиничного, абстрактного й конкретного, матеріалістичного й ідеалістичного, трансцендентального й догматичного, суцього й належного, природного й позитивного, тактико-технічного й духовно-екзистенційного, духу права й букви закону, статичності формально-логічної системи й динаміки суспільного життя як аксіоматичних джерел пізнавальної активності, інтелектуального розвитку й прогресу правового мислення судді (підрозділи 3.2, 5.1.); *історико-культурний* й *комунікативний підходи* були використані у процесі соціокультурного аналізу правового мислення судді

як важливого інструменту пізнання соціального життя, засвоєння чинного позитивного права, формування у процесі комунікації власних суджень, правових поглядів, переконань й ціннісних орієнтацій; під час узагальнення специфіки ігрової комунікації в ході судового засідання; при реципіюванні прийомів судової аргументації й еристики (підрозділи 3.2, 4.3, 5.3); *екзистенційно-феноменологічний підхід* застосовано в частині неklasичного трактування факту як аргументаційної проєкції, що реіфікує особистість юриста, як фактографічного прикладу побудови доводу (підрозділи 4.2, 5.3); *аксіологічний підхід* дозволив доповнити розуміння суддівського пізнання смыслом «морально належного» з метою забезпечення ефективності в площині непорушності конституційних прав і свобод, гарантуванні захисту цінностей як матеріальних, так й моральних (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *метафізичний підхід* застосовано при описі суддівського пізнання як засобу розв'язання конфлікту, орієнтованого на відновлення буттєвої рівноваги правової дійсності у формі справедливості (підрозділ 2.3); *діяльнісний підхід* дав можливість охарактеризувати суддівське пізнання у площині практичної гносеології права, дослідити рефлексивну діяльність свідомості судді (підрозділ 3.3, 4.2).

Необхідність порівняння дихотомічних процесів «судове пізнання» – «судове доказування»; моделей класичної та неklasичної інтерпретацій пізнання права; когнітивних стилів побудови понятійних систем (англо-американського й романо-германського); специфіки ступенів суддівського пізнання (чуттєво-безпосереднього й раціонально-опосередкованого); концептуальних теорій (кореспондентської, когерентної, ірраціоналістичної, дифляційної) у розумінні істини як імперативу суддівського пізнання зумовило використання *компаративного методу* (підрозділи 2.2, 3.1, 4.1, 4.2, 5.3).

Історико-правовий метод дозволив окреслити сутність інквізиційного й змагального типів судочинства у ретроспективі (підрозділ 4.3). На основі *системно-структурного аналізу* розкрито зміст ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-смыслового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного рівнів як незмінних атрибутивних основ, невід'ємних компонентів суддівського пізнання; розглянуті дисциплінуючі ритми судової процедури (підрозділ 4.3); досліджені структурні основи судового доказування й формування внутрішнього переконання судді (підрозділ 4.2). *Функціональний метод* дав можливість проаналізувати судове доказування як дискурсивну боротьбу інтерпретацій за смысл тексту закону; дослідити інтуїтивно-когнітивну модель прийняття судового рішення; охарактеризувати рольове значення суддівського розсуду у сприянні поглибленню системності правового регулювання та підвищенню його ефективності (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 4.2). За допомогою *формально-логічного методу* сформульовано основні поняття дисертації, забезпечено несуперечливість

викладу матеріалу (розділ 2; підрозділи 4.1, 4.3, 5.1, 5.3). Використання *герменевтичного методу* забезпечило адекватне тлумачення світоглядних позицій у контексті обраної проблеми представниками різних концептуальних підходів у праві, сприяло аналізу нормативно-правових актів, роз'ясненню їхнього внутрішнього змісту (розділи 1, 4).

Принципи методологічного плюралізму та взаємодоповнюваності позбавили роботу тенденційності, дозволили використати ширший спектр наукових поглядів з метою узагальнення теоретичного матеріалу, вироблення обґрунтованих висновків і пропозицій. Використання вказаних підходів, методів і прийомів дослідження сприяло систематизації наявного фактичного і теоретичного матеріалу, що дозволило отримати позитивні результати, необхідні для досягнення поставленої в роботі мети.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що це перше в Україні комплексне філософсько-правове дослідження проблеми суддівського пізнання через концептуальне осмислення його ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-сміслового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного константних рівнів в аспекті переоцінки аксіопраксеологічних основ сучасної правозастосовної і правотворчої практики. У роботі сформульовані положення та висновки, які є новими для філософії права або такими, що наділені істотними ознаками новизни.

Найбільш вагомими з теоретичних положень, рекомендацій, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, є такі:

вперше:

- визначено суддівське пізнання як мисленнєво-аргументаційний процес гносеологічного порядку одержання суддею істиннісного знання про фактичну сторону справи, закономірності відновлення буттєвої рівноваги правової дійсності у формі справедливості, універсальні онтологічні засади правової реальності у площині ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-сміслового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного константних рівнів;

- охарактеризовано суддівське пізнання у ціннісно-деонтологічному спрямуванні – як прояв світоглядних, духовних, моральних орієнтацій судді; в ідентифікаційно-констатувальному спрямуванні – як показник забезпечення синергії результативності встановлення узаконених пріоритетів суддівської діяльності; у перспективно-орієнтувальному спрямуванні – як чинник встановлення максим вільнодемократичного правосуддя;

- розглянуто експлікацію чуттєво-безпосереднього ступеня суддівського пізнання через інтуїтивно-когнітивну модель прийняття судового рішення, якій властиві процедури екзистенціального переконання, інтуїтивні конструкції правового чуття справедливості та постраціоналізація вже арефлексивно сприйнятої ситуації;

– обґрунтовано логіко-рефлексивну інженерію суддівського пізнання як модель юридичного мислення, проєктовану вимогами обґрунтованості, переконливості, критичності, логічної послідовності, повноти та чіткості суджень, формалізованої «механічності» прийняття рішення у справі, оперування логіко-прагматичними прийомами юридичної аргументації, максимами виконання закону з метою уникнення упередженості та проєктування псевдоцінностей;

– визначено антиномічні концепти нормативного й казуального, загального й одиничного, абстрактного й конкретного, матеріалістичного й ідеалістичного, трансцендентального й догматичного, суцього й належного, природного й позитивного, тактико-технічного й духовно-екзистенціального, духу права й букви закону, статичності формально-логічної системи й динаміки суспільного життя як зумовлені дуалістичним сприйняттям права невичерпні джерела пізнавальної діяльності судді;

– досліджено у контексті аналізу співвідношення класичної пізнавальної стратегії з її атрибутивними ознаками логоцентризму, фундаменталізму, догматизму, з механічно-детерміністським поясненням соціально-правових явищ, абсолютизацією достовірного знання та некласичної гносеологічної установки з її базовими принципами нелінійності, комунікативності, подолання абстракції суб'єкт-об'єктного правовідношення, актуалізацією відносно істинного знання та синергетичного ефекту правового регулювання;

удосконалено:

– теоретичні підходи розуміння справедливості як відновлення суддею буттєвої рівноваги правової дійсності у формі критичного, конструктивного, дискурсивного спрямування;

– оцінку суддівського розсуду не лише з позицій гносеологічного механізму техніко-юридичного застосування готових мислеформ юридичних норм та принципів права, а як специфічну форму мислення, експлікацію інтелектуально-творчих операцій, важливий засіб духовної самореалізації, потенціал узагальнення світоглядних цінностей у формі особистих переконань, досвіду, підсвідомих проєкцій судді;

набули подальшого розвитку:

– реконструювання закладених й означених у західній філософії права концептуальних проєкцій й підходів до суддівського пізнання, які актуалізують проблеми суддівського правознаходження, неспіврозмірності нормативності права і багатогранності соціального життя, немеханічного характеру прийняття судового рішення, пропонують свій погляд на суддівську діяльність у контексті правотворчого, правозастосовного, правоінтерпретаційного функціонування, претендують на універсальне пояснення її буттєвих основ, виокремлення та розкриття окремих пластів такої діяльності;

– положення про фундаментальну значимість істини у суддівському пізнанні, яка залежно від зібраної та наданої сторонами судового процесу доказової інформації, в умовах судового дискурсу й полеміки доводів, конструювання правової реальності з матеріалу двох неоднозначних версій події набуває конвенційно-вірогідного характеру;

– розуміння суддівського досвіду, який, з одного боку, охоплює знання, уміння та навички кожного судді, а з іншого боку, є дискурсивно-інтерсуб'єктивним – спрямованим на формування інтерактивних моделей вербальної взаємодії між учасниками судового засідання і виступає ефективним засобом спілкування між різними поколіннями суддів та судьями одного покоління;

– філософське осмислення техніки комунікативної дії у змагальному судовому процесі репрезентованої у межах визнаної обома сторонами інтеракційної й інтерпретаційної гри, в якій недопустимі зловживання;

– ідея інтерпретаційно-пізнавальної активності судді як ретроспекції минулої події, аналітико-мисленнєвого процесу узгодження унікальності і своєрідності конкретної справи та формальності, догматичності правових приписів, які застосовуються при вирішенні цієї справи, виразу духовно-інтелектуальних й соціально-психологічних позицій судді, світоглядних проявів у формі особистих переконань, уявлень та намірів;

– наукове дослідження стилю юридичного мислення в концепті практичного застосування пріоритетів полісемантичного зв'язку факт-норма чи норма-факт, побудови міркувань юриста з позиції домінування дедуктивного начала або індуктивної складової.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що запропоновані й обґрунтовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції придатні для використання у:

правотворчій та правозастосовній діяльності – для удосконалення нормотворчих, правозастосовних, правоінтерпретаційних процедур з урахуванням сучасного розуміння фундаментальної ролі судді в утвердженні верховенства права через захист прав людини і основоположних свобод (акт впровадження у практичну діяльність Головного територіального управління юстиції у Чернівецькій області від 3 жовтня 2016 р.; акт впровадження у практичну діяльність Апеляційного суду Чернівецької області від 12 січня 2017 р.);

науково-дослідній діяльності – для подальших напрацювань сучасних підходів підвищення якості здійснення правосуддя, а також підготовки висококваліфікованих кадрів для судової системи;

педагогічній діяльності – для викладання дисциплін «Філософія права», «Теорія права», «Судові і правоохоронні органи», «Гносеологія права», «Методологія права», «Порівняльне правознавство», при розробленні нав-

чальної і методичної літератури відповідних спецкурсів (акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ у навчальний процес від 12 жовтня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача полягає в одержанні наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертація виконана самостійно, з використанням новітніх здобутків науки філософії права, усі сформульовані в ній положення й висновки обґрунтовано на підставі власних досліджень.

Апробація результатів дослідження. Дисертаційна робота обговорювалась на засіданнях кафедри філософії та теорії права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Окрім цього, основні положення дисертації висвітлено у доповідях і повідомленнях на таких науково-практичних заходах, як: Всеукраїнська правова науково-практична конференція «Соціологічні та філософські проблеми права очима молодих науковців та практиків» (м. Київ, 20 травня 2011 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція «Філософські, методологічні, соціологічні та психологічні проблеми права» (м. Чернівці, 28-29 травня 2011 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 17 лютого 2012 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія та практика юридичної освіти» (м. Київ, 20 квітня 2012 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція «Концепція живого права» Євгена Ерліха (м. Чернівці, 27-29 вересня 2012 р.); Міжнародна наукова конференція «Компаративістські читання» (Одеса, 26-28 квітня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Суми, 18-19 травня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Львів, 15-16 листопада 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Духовні засади сучасного правогенезу» (м. Миколаїв, 29-30 листопада 2013 р.); Medzinarodnej vedeckej konferencie «Pravna veda a prax v tretom tisícročí» (Kosice, 27-28 februar 2015 r.); Науково-практична конференція «Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання» (м. Харків, 30 вересня-1 жовтня 2015 р.); Науково-практична інтернет-конференція «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки» (Івано-Франківськ, грудень 2015 р.); Наукова конференція «Антропосоціокультурна природа права» (Чернівці, 26-27 травня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 17-18 червня 2016 р.); Міжнародна науково-

практична конференція «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Львів, 17-18 червня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Дніпро, 1-2 липня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 8-9 липня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 19-20 серпня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 26-27 серпня 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування» (м. Львів, 24-25 листопада 2016 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладені в одноосібній монографії та в 49 публікаціях, з них 1 монографія, 27 наукових статей, 22 з яких – у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України; 5 статей – у періодичних іноземних виданнях (Республік Молдови, Російської Федерації, Словаччини), а також у 21 тезах виступів на науково-практичних заходах.

Обсяг і структура дисертації. Структура й обсяг дисертаційної роботи обумовлені метою, задачами та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що поділені на чотирнадцять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 388 сторінок, із них 331 сторінка основного тексту. Список використаних джерел 57 сторінок (615 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано стан дослідження проблеми, на розв'язання якої спрямовується науковий пошук, зазначено зв'язок роботи з науковими планами, визначено мету, задачу, об'єкт та предмет дослідження, його наукову новизну і положення, винесені на захист.

Розділ 1 «Історіографічний огляд проблематики та аналіз методологічних підходів» складається з двох підрозділів, у яких здійснено ретроспективний аналіз концептуальних підходів до розуміння суддівської діяльності у західноєвропейській та американській правових доктринах, а також запропоновано алгоритм співіснування класичної і неklasичної методологій пізнання права.

У підрозділі 1.1 «*Генезис концептуальних напрямів розуміння природи суддівської діяльності у сучасній західній філософії права*» встановлено, що проблеми правосуддя як філософсько-правового дискурсу й важливої со-

ціальної функції ретельно та продуктивно досліджуються у західній філософії права. Констатовано, що серед історичних передумов новітнього переосмислення природи та основної мети суддівської діяльності західні вчені називають – важливість динамічного передбачення нових процесів і тенденцій, що народжуються в суспільстві; недосконалість і суперечливість чинного законодавства; необхідність створення ефективного механізму судового захисту прав і свобод людини; бачення суду як реального гаранта прав людини, надійного захисника її інтересів. Суддівська діяльність у різних проявах (правотворчому, правозастосовному, правоінтерпретаційному) підпорядкована основній меті – розв’язати правовий спір і захистити права та законні інтереси як на підставі закону, так і на підставі вимог принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму.

Вивчення різних напрямів західної правової думки таких, як школа «вільного права», юриспруденції інтересів, прагматичного інструменталізму, правового реалізму, правового процесу, інтерпретивізму, екзистенціально-феноменологічної герменевтики, неокантіанського спрямування, у пізнанні істинної природи суддівської діяльності дозволило зробити висновки щодо шляхів взаємодії концептуальних проєкцій вищезгаданих напрямів. Водночас узагальнений аналіз основних концептуальних проєкцій судової методології (відомих як «метод Жені», «формула Радбруха», «вільний пошук права Є. Ерліха», «теорії емпіричного досвіду Холмса», «балансування інтересів Паунда», «психоаналітичної реконструкції Френка», «юридичної аргументації Алексі») засвідчив про кожну як своєрідну універсальну конструкцію, фундаментальну спекулятивну систему, що пропонує своє розуміння когнітивної складової процесу відправлення правосуддя.

У підрозділі 1.2 *«Класична і некласична методологія пізнання права: діалектика співіснування»*, критикуючи раціонально-догматичне підґрунтя опрацювання проблем права, що у своїй світоглядній площині підпорядковане догматичним схемам, побудоване на спрощених ідеях класичної механіки і не спроможне на позитивному тлі домінуючого мислення фундаментально прояснити той тип правозаконодавчого руху, що складається, у дисертаційному дослідженні актуалізується роль некласичної методологічної площини вимірювання права – нелінійної, непозитивної, об’ємної, ієрархічної та складної, яка дозволяє охарактеризувати правову реальність як явище динамічне, непросте та різноманітне. Визначено у якості аксіоматичних такі когнітивні засоби пізнання права, які за своїми інтенціями міждисциплінарні, комунікативні, конвенціональні і відкриті до діалогу.

Компаративний аналіз дозволив констатувати, що на відміну від класичної пізнавальної стратегії, яка ґрунтується на детерміністському поясненні соціальних явищ, результатом якого є об’єктивація права, отримання достовірного, емпірично верифікованого знання, абсолютної істини,

визначальними характеристиками неklasичної гносеологічної установки стають релятивізм, антиуніверсалізм, нелінійність, альтернативність, антропосоціокультурна детермінація правової рефлексії та інтерсуб'єктивний характер знання. Заперечуючи логоцентричність соціальної регуляції, неklasична методологія пізнання права входить у так звану «множину репрезентацій», де вся правова реальність мислиться як дискурсивно обумовлена.

Розділ 2 «Ціннісно-епістемологічний рівень як константа суддівського пізнання» містить три підрозділи, у яких розкрито сутнісну природу суддівського пізнання через ціннісно-деонтологічне та цілеорієнтаційне спрямування.

У підрозділі 2.1 *«Дилеми буттєвих основ та антропологічна релевантність суддівського пізнання»* зауважено, що при акцентуванні протиставлення суб'єкта, який пізнає пізнавальному об'єктові у питанні про буттєвість права ігнорується важлива площина проблеми – чим частіше мають місце роздуми про право, тим частіше доводиться повертатися до пізнавальної інтенсивності суб'єкта, оскільки прийняття будь-якого рішення стає можливим за наявності методологічних і ціннісних орієнтирів, які викликали його до життя. Тільки від суб'єкта залежить, які сторони, фрагменти, якості об'єктивної дійсності залучаються в пізнавальне відношення, бо саме від його пізнавальної активності залежить виокремлення з об'єктивної реальності тієї її частини, що набуває в пізнавальному відношенні якості об'єкта.

Предметно виокремлюючи дві моделі пізнавальної методології, в межах якої реалізується право, зауважено особливості кожної: якщо у першій вихідною позицією суддівського пізнання виступає правова дійсність, а завдання судді полягає в тому, щоб дати їй адекватний опис, то відповідно до другої моделі – суддя має справу не з дескриптивною (описовою) стороною дослідження правової дійсності, а з прескриптивним (приписувальним) ціннісним (аксіологічним) і діяльнісним підходом до неї.

Пізнавальна інтенсивність права не може бути не трансформована суб'єктивністю реципієнта, не зазнавати впливу з боку його свідомості. Подібне відбувається й у процесі судової діяльності, в якій реалізується не чисте право держави, а те, як розуміє його суддя, тобто певною мірою вже зумовлене особистісними та професійними якостями судді-фахівця.

У підрозділі 2.2 *«Істина як імператив суддівського пізнання в контексті співвідношення абсолютного та відносного»* обґрунтовано, що несправедливість судового рішення є опосередкованим критерієм неістинності його правоположень. Це результат, отриманий без забезпечення і реалізації процесів пізнання, що у свою чергу спричиняє перетворення суддівської діяльності із правової на свавільну. Прагнучи до встановлення істини, судовий процес набуває своєї природної суті, відрізняється від формального вирі-

шення справи, тоді як суддівська пізнавальна спрямованість поза істиною призводить до зневіри, нігілізму та рівнозначна відмові від правосуддя.

Здійснена у даному підрозділі акцентуація проблеми істини, що розв'язується крізь призму: абсолютності результату суддівського пізнання та досягається через відповідність знань фактичній дійсності (кореспондентський підхід); несуперечливості, повноти, логічності та внутрішньої узгодженості зібраних матеріалів судової справи (когерентний підхід); юридичного дискурсу, суперечки щодо прав та обов'язків у випадках переконання у своїй правоті й невинуватості (конвенціональний підхід); дискурсивного відносного характеру інтерпретацій доказової інформації, конституйованого змагальністю судового процесу (релятивний підхід); допоміжної ролі істинного знання, заперечення можливості його встановлення у судовому процесі (дифляційний підхід) дала можливість сформулювати узагальнення, що кожен з вищезгаданих альтернативних підходів до вивчення істини як імперативу суддівського пізнання характеризується, з одного боку, своєю певною науковою й практичною «виправданістю»; з іншого ж боку, жодному з них не вдається позбутися тих концептуальних суперечностей, що є наслідками їх абсолютизованого застосування.

У підрозділі 2.3 «Справедливість як мета суддівського пізнання» йдеться про те, що потреба у правосудді зумовлена буттєвістю соціальних протиріч як неодмінної складової правової дійсності. Обґрунтовано значення судового процесу, що полягає у перенесенні конфліктів з рівня насильства на рівень мови й дискурсу.

У судовому процесі, джерело якого – конфлікт між сторонами-протагоністами, суддя виступає в опосередковувальній ролі та забезпечує «справедливу дистанцію» між сторонами, які конфліктують. Водночас лише за умови перебування на такій самій (справедливій) дистанції і від учасників конфлікту, і від самого конфлікту, суддя здатний розглянути суть справи неупереджено і розсудливо.

Здійснюючи спробу окреслити первинні онтологічні підвалини здійснення правосуддя, зауважено, що справедливість як мета суддівського пізнання – це звернена до судді вимога відновлення порушеної у формі соціальних протиріч і конфліктів буттєвої рівноваги правової дійсності. Невідповідність зазначеній онтологічній спрямованості спричиняє появу несправедливого судового рішення, яке провокує подальше загострення конфлікту та дестабілізує системну цілісність правової реальності.

Акцентовано увагу, що кінцева мета суддівського пізнання – встановлення справедливості, причому конкретної, ситуативної, індивідуально зумовленої. Кожен акт суддівського пізнання – це пошук і встановлення реальної справедливості з конкретним правовим змістом, тобто такого правового рішення, яке у відповідних ситуаційних умовах виступає водночас

юридично чинним та релевантним конкретним життєвим обставинам справи.

Розділ 3 «Екзистенційно-смысловий рівень як константа суддівського пізнання» складається із трьох підрозділів, у яких розкрито сутнісну природу суддівського пізнання через інтуїтивно-трансцендентальне, інтерпретаційно-семантичне та соціокультурне спрямування.

У підрозділі 3.1 *«Інтуїтивно-когнітивна модель прийняття судового рішення»* критикується інженерна місія «простого» правозастосування, акцентується увага на ідеї інтегрованого знання про такий процес як складний, у якому, крім суто юридичних, нормативних механізмів, детермінованих специфікою самої суддівської діяльності, діють також механізми ненормативні, зумовлені гносеологічними і психологічними особливостями судді. Апелювання до когнітивних засобів правового чуття свідчить про задіяність у суддівському пізнанні особистісних чинників екзистенціального плану, які не можуть бути відрефлектовані й являють собою сукупність первинних, «фундаментальних» інтенцій, з яких постають різноманітні передумови й «горизонти» інтуїтивного пізнання. Неусвідомлювані процедури інтуїтивного сприйняття детермінують невловимий фон осмислення соціально-правових явищ, де останнє стає не метою «розумної калькуляції», а швидше здійсненням живої єдності буття та свідомості (у якій, крім індивідуального, переважає ще й суспільний компонент).

Здійснено спробу визначити специфіку когнітивних процесів, що ведуть до ухвалення рішень – основне завдання судді – знайти таке законне рішення, яке задовольняє правове почуття справедливості. Обґрунтовано, що таке чуттєве переконання утворюється під дією доказів, які пройшли випробовування «внутрішнім» неупередженим оцінюванням.

У підрозділі 3.2 *«Причинно-атрибутивні основи дискреційних повноважень судді»*, як засвідчує проведений узагальнений аналіз, окрім властивостей оптимального балансу між динамікою і статикою, абстрактним і конкретним, що найповніше дозволяє відобразити складність і багатогранність сучасної соціально-правової реальності, іншими важливими об'єктивними причинами, з якими варто пов'язати виникнення та функціонування суддівського розсуду, обґрунтувати його необхідність, спостерігається наявність альтернативних санкцій, принципу розумності та інших категорій, що характеризують «гнучкість» правової системи, застосовуються в рамках вибраного суддею варіанту «за» і «проти», а також існування різноманітних оціночних понять, які важко піддаються або взагалі не піддаються чіткій визначеності й конкретизації.

У даному підрозділі здійснено спробу окреслити експлікацію двох моделей реалізації суддівського розсуду, в основі яких визначальними є або формально-правовий (акцентує увагу на «зв'язаності» суддівського розсуду з

природою правових норм і способами їх реалізації), або інтелектуально-вольовий аспект (вдається до певної «відносності» зумовленої світоглядними характеристиками судді як суб'єкта правозастосовної діяльності).

Характеризуючи діалектичну єдність інтелектуально-вольової й ціннісно-емоційної сфер свідомості судді, доведена теза щодо того, що суддівський розсуд зводиться не лише до практичного застосування готових знань юридичних норм і принципів права, а й містить світоглядні джерела у формі особистих переконань, уявлень та намірів судді. Рішення, прийняте в результаті суддівського розсуду, містить об'єктивну оцінку фактів і доказів через їх суб'єктивне сприйняття, урахування прийнятих у суспільстві моральних цінностей, опосередкованих особистістю судді.

Розуміння свободи у контексті відповідального творчого пошуку нових шляхів і можливостей дозволило інтерпретувати суддівський розсуд як специфічну форму мислення, експлікацію гносеологічних, орієнтаційних, інтелектуальних та творчих операцій, важливий засіб духовної самореалізації судді, що передбачає не тільки техніко-юридичне, логічне пристосування конкретної ситуації до наявних нормативних актів чи навпаки, але й визначення ним свого правового місця в загальній структурі процесуальних відносин, усвідомлення характеру своєї відповідальності перед соціумом.

Встановлено, що остаточне формування дискреційного судового рішення залежить від багатьох факторів: конкретних обставин справи, відсутності норми, яка б регулювала правовідносини, поведінку сторін і професіоналізм їхніх представників. Однак лише індивідуальна правова свідомість судді має бути останньою інстанцією для прийняття справедливих рішень. Унаслідок цього констатується, що судові реформування потрібно розпочинати не з постійних дискусій про ідеальну структуру судової системи, а насамперед з реального поліпшення якості судових кадрів.

У *підрозділі 3.3 «Інтерпретаційно-пізнавальна активність судді як вимога необхідності осмислення факту»* окреслюється позиція, згідно з якою до констант інтерпретаційної активності судді, що надають нового імпульсу суддівському пізнанню, належать: аналітико-мисленнєвий процес досягнення єдності сутності права (справедливості) та його існування (норми) через поєднання унікальності і своєрідності справи й формальності, догматичності правових приписів.

Здійснюється критичний аналіз зведення проблеми тлумачення до суто технічної майстерності оперування юридично значущою і спеціальною термінологією. При цьому обґрунтовується положення про те, що дія герменевтичної константи в процесі тлумачення правової ситуації проявляється як наслідок концентрованого вираження всього комплексу духовно-інтелектуальних і соціально-психологічних особливостей суб'єкта, його здібностей і сповідуваних цінностей. Інтерпретаційно-пізнавальна активність постає як

індивідуальне тлумачення реальності в усій єдності її мінливих процесів, подій, відносин і вчинків з метою конкретизації загальноправової норми.

Апелюючи до особливостей двох типів відношень «частина-ціле» як передумови процесу розуміння, зазначається, що у судовому процесі підтвердженням інтерпретаційно-пізнавальної активності судді, в якому знаходить прояв вищезгадане відношення, є освоєння й оцінка суддею фактичних даних, доказових матеріалів у справі, які виступають складовими загального уявлення про неї.

Теоретичне узагальнення суддівського пізнання як діяльності, що має ретроспективний характер, обґрунтовано тим, що у такій діяльності через «темпоральну інверсію» (повернення) свідомість судді може реконструювати картину діяння, що мало місце в минулому в усій її складності. Емпіричний рівень «суддівського ретропізнання» охоплює інтерпретування: 1) вихідних даних, 2) «міжчасового переходу», 3) «реконструювання повної структури об'єкта минулого».

Встановлено, що функціональна ретроспекція минулої події, що лежить в основі справи, осягнення всіх обставин відповідно до того, як вони відбулись у дійсності, вимагають використання пізнавальних процедур інтерпретаційного плану. Крім того, пізнавальна інтерпретаційна діяльність носить багато в чому опосередковуючий характер не тільки щодо фактичного, а й щодо юридичного начала. Суддя постійно змушений здійснювати інтелектуальні інтерпретаційні дії, без яких він не спроможний використати нормативний матеріал для своїх практичних цілей.

У судовому процесі, з його яскраво вираженим характером ігрової семантики, гносеологічний потенціал герменевтичної константи постійно зростає при поясненні різних (а іноді протилежних) точок зору, переконань у своїй правоті й невинуватості, знаходженні спільного ґрунту для обміну думками, дискурсу, розуміння суті справи.

Порушуючи в даному підрозділі питання щодо суперечності, яка виникає при виборі стилю викладення визначеної юридичної ситуації з позиції використання мовно-сміслових прийомів (а саме ясність – точність), констатується ситуація замкнутого кола: чим менш переконливе й зрозуміле судове рішення для його адресатів (сторін та інших осіб, що беруть участь у справі), тим більша ймовірність виникнення сумнівів у його справедливості й оскарженні. Водночас чим ясніше й простіше складене судове рішення, тим більша ймовірність виникнення сумнівів з приводу окремих його положень у вищій інстанції.

Розділ 4 «Логіко-технічний рівень як константа суддівського пізнання» складається із трьох підрозділів, у яких розкрито сутнісну природу суддівського пізнання через раціонально-понятійне, логіко-рефлексивне, дедуктивно-сілогічне спрямування.

У підрозділі 4.1 «Логіко-рефлексивна інженерія суддівського пізнання» серед атрибутивних ознак кваліфікації судді актуалізується належний рівень логічної підготовки, який неминуче позначається на вмінні судді оперувати правовими поняттями, орієнтуватись у законодавстві, застосовувати логіко-прагматичні прийоми юридичної аргументації.

Зазначено, що логіко-рефлексивна інженерія суддівського пізнання як модель юридичного мислення, проєктована вимогами повноти та чіткості суджень, уникнення сповідуваних псевдоцінностей, практикування неупередженості, віддання переваги несуперечливості, зовнішній правдоподібності, домінування мовно-розумової складової пізнання, що виражається в конструванні спеціального категорійно-понятійного апарату. На противагу цьому, алогічно-неконтрольованими у суддівському пізнанні є суперечливі щодо законів логіки праксеологічно невмотивовані дії упередженого ставлення до розв'язання завдань судочинства.

У рамках дедуктивно-силлогічного механізму вирішення конкретної судової справи розглянуто мислення судді як таке, що скероване на виконання логічної операції: дедуктивного умовиводу, в якому норма права – великий засновок, розгляд випадку – менший засновок, а рішення у справі – висновок. Сміслова суть суддівської діяльності зводиться до юридичної кваліфікації конкретного випадку щодо підведення його під загальні вимоги, окреслені у правовій нормі.

У підрозділі 4.2 «Логіко-гносеологічні операції у судовому доказуванні» досліджено проблему змісту дихотомічної структури «пізнання – доказування», доведено відмінність між логічним доказом і судовим доказуванням, обґрунтовано бінарність логічного і процесуального рівнів судового доказування, що відображає вирішення питань про допустимість і відносність доказів, про їхню належність, достатність і достовірність.

Наголошено, що когнітивні ресурси логіки доказування при здійсненні правосуддя не обмежуються завданнями строгої силлогістики, яка має справу із сукупністю готових суджень щодо дійсності. Ідеали класичної раціональної парадигми, що орієнтують на крайнє абстрагування від усього суб'єктивного, тимчасового заради чистої об'єктивності, так і залишаються недосяжними. Така формалізація призведе до формування міркувань про архетип судді як «елементу бюрократичної установи», що рутинно займається розглядом конкретних справ та ігнорує індивідуальну неповторність доказової цінності зібраних у справі фактичних даних. Суддя перетвориться на фіксатора певного рішення на основі наданих сторонами доказів, а його роль у пошуках істини та встановленні справедливості буде знівельована.

У даному підрозділі констатовано, що оперування логіко-гносеологічними прийомами у судовому доказуванні вибудовується в особливий й процесуальній формі шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів. Судове

доказування складає ту частину комунікативної діяльності, яка носить яскраво виражений інтенційний характер, спрямований на те, щоб сформулювати внутрішнє переконання судді. Фактор переконання формується лінгвоюридичним досвідом, комунікативною практикою.

Акцентуючи на дуалізмі логіко-гносеологічного й психологічного, інтелігібельного й сенсигібельного у судовому доказуванні, підкреслено, що такий процес постає своєрідним перцептивним полем, матерією сприйняття юридично значимих обставин справи, а їхня оцінка – методологічним засобом визначення ціннісного нормативу всебічності в параметрах тих процесуальних прав, які надані судді.

У *підрозділі 4.3 «Формально-ігровий характер судової процедури»* акцентовано увагу на формалізації, повторюваності, фіксованості, послідовності операцій, хронологічності, загальновизнаності і циклічності судової процедури як на своєрідних дисциплінуючих ритмах, спеціально створених для забезпечення впорядкованості розгляду судової справи, що протиставляють порядок – хаосу, свободу – свавілля, а владу – анархії.

Обґрунтовано, що судовій процедурі властива чітка й всебічна регламентація, що забезпечує, з одного боку, ефективність діяльності судді як організатора судового процесу, а з іншого – атмосферу сприяння іншим учасникам такого процесу, які безпосередньо зацікавлені в його результатах. Характеризуючи архітектоніку судової процедури, узагальнено її іманентні якісні ознаки: розгортання у вигляді послідовних, регламентованих, визначених єдиною правовою метою дій – відносно відокремлених одна від одної стадій; забезпечення системою правил юридичної техніки; оформлення результатів у відповідних процесуальних документах.

Виявлено, що у судовому процесі ігровий ритуал усе-таки, незважаючи на його формальну процедуру, жорстко обумовлює сувору регламентацію дій, установлених правовою метою. Кожна із стадій судового правозастосовного процесу – з'ясування обставин, встановлення юридичної основи справи і ухвалення рішення – спрямовані на досягнення справедливості через установлення істини.

Розділ 5 «Досвідно-імплікаційний рівень як константа суддівського пізнання» складається із трьох підрозділів, у яких розкрито сутнісну природу суддівського пізнання через інформаційно-комунікативне, фронетично-аргументаційне спрямування.

У *підрозділі 5.1 «Антиномії права як джерело розвитку пізнавальної діяльності судді»* виявлено, що джерелом постійної динаміки й розвитку правопізнавального процесу виступає техніка зіставлення, поєднання та дисоціалізації (роз'єднання) антиномічних концептів – статичної і динамічної, нормативності і казуальності, одиничного і загального, об'єктивного і суб'єктивного, екзистенціального і есенціального, позитивістського і метафізичного

го, логічного та ірраціонального. Аналіз безперервного балансування між антиномічними бівалентностями формує цілісне уявлення про сам феномен права, сприяє його розумінню, пізнанню та реалізації. При цьому в кожній оцінці права та в будь-якому порівнянні його антиномічних концептів слід зважати на систему останніх загалом.

Окреслюючи окремі різновиди усталених антиномічних концептів, зазначено, що кожен із них має подвійний аспект: якщо їх розглядати ізольовано, вони можуть спричинити необ'єктивність і необґрунтованість отриманих висновків. Якщо ж сприймати їх як адекватну складову універсалізованої системи, що зумовлена дуалістичним сприйняттям права, кожен із антиномічних концептів перетворюється з ідеї протиставлення у форму «онтологічної всеєдності».

У підрозділі 5.2 «Суддівський досвід: єдність атрибутивних основ індивідуального та інтерсуб'єктивного» з інформативно-комунікативної позиції актуалізується роль досвіду у суддівському пізнанні, який, з одного боку, охоплює знання, уміння, навички кожного судді, а з іншого боку, є дискурсивно-інтерсуб'єктивним – спрямованим на формування інтерактивних моделей вербальної взаємодії між учасниками судового засідання, характеризується готовністю почути іншого (у роботі колегіального складу суду) і змінити себе (підвищити свій кваліфікаційно-професійний рівень). Джерело досвіду – соціальна і правова комунікація, «живе» міжособистісне спілкування.

Встановлено, що структура суддівського досвіду містить набуті спеціальні знання, навички, уміння, тобто компоненти підготовленості до діяльності з відправлення правосуддя, які перетворюють «ремесло» в методологію – у той пласт, що трансформує професію судді в покликання.

Зауважено, що когнітивна специфіка досвідного суддівського знання порівняно зі знанням теоретичним різниться відповідно до «знання як» і «знання що». На противагу традиційним базовим поняттям, таким як «правило», «норма», «логіка», вихідним пунктом пояснення природи, що виступає предметом такого знання, служать відмінні поняття «доцільність», «функціональність», «дієвість».

У підрозділі 5.3 «Диалогічність як концепт стилю юридичного мислення: некласичний підхід дихотомії факт-норма» проведено порівняльно-правовий аналіз стилю юридичного мислення правників (у т.ч. суддів) країн романо-германського та загального права за критеріями домінування дедуктивної або індуктивної моделі правової аргументації, визначення особливостей та відмінностей культурно-історичного розвитку, розуміння сутнісної природи права.

Завперш акцентується увага на прояві «логічних прийомів» зв'язку юридичної норми та факту, що характеризують специфіку того чи іншого стилю юридичного мислення. За умови пріоритету дедуктивного елемента у

мисленні юридична аргументація здійснюється виключно шляхом застосування логічної схеми силогістичного міркування, правова визначеність зводиться до формального аспекту і реалізується через дотримання визначених вимог до законодавства (раціональність, чіткість, зрозумілість). У якості альтернативи вищезгаданому стилю юридичного мислення названо мислення з домінуванням індуктивної складової, що базується на необхідності застосування поліінструментальності в правовій аргументації (зокрема, обґрунтування прийнятого рішення з ціннісної позиції).

Подано характеристику логічних пріоритетів та зв'язків структури «факт – норма» чи «норма – факт» – структури взаємопроникнення і протиставлення юридичних концептів та життєвих обставин, зворотно-поступальний рух від одного до іншого, що будується на одному з різновидів: по-перше, початковою умовою юридичного мислення виступає залежність і «концентрування» юридичного факту навколо норми права, й по-друге, визначальною точкою опори у юридичному мисленні постає розуміння юридичного факту як потенційного динамічного центру, навколо якого кристалізується та чи інша конфігурація правової реальності.

У підрозділі діалогічність як концепт стилю юридичного мислення узгоджується з неklasичним трактуванням факту, за яким останній не тотожний дійсності, а є результатом її присутності в загальному перебігу соціальних процесів. Як констатація певного стану справ, факт у юридичній якості втілює одночасно належність життєвих обставин і свідомості суб'єкта права, його точку зору на цей перебіг справ. У процесі здійснення правосуддя обумовленість таких моментів здійснюється через систему кодів комунікації, що опосередковують процес наведення доводів (аргументів) з метою зміни позиції або переконань іншої сторони щодо тези, що висувається.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі одержаних наукових та практичних результатів розв'язано задекларовану наукову проблему ціннісно-сміслових констант суддівського пізнання. Розв'язанню задекларованої в дисертації проблеми сприяли філософські, загальнонаукові та спеціальнонаукові методи дослідження, за допомогою яких обґрунтовано суддівське пізнання у площині ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-сміслового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного константних рівнів.

Головні наукові та практичні результати є такими:

1. Стан вивчення окресленої проблематики засвідчує, що спроби реконструювання напрацювань і підходів до суддівського пізнання на етапі виокремлення його концептуальної моделі були закладені й означені у західній філософії права. Аналіз основних напрямів західної правової думки

таких як, школа «вільного права», юриспруденції інтересів, прагматичного інструменталізму, правового реалізму, правового процесу, інтерпретивізму, екзистенціально-феноменологічної герменевтики, неокантіанського спрямування, які у пізнанні істинної природи суддівської діяльності типово акцентували увагу на проблемах суддівського правознаходження, неспіврозмірності нормативності права і багатогранності соціального життя, критиці механічного прийняття судового рішення, дозволив зробити певні висновки щодо шляхів взаємодії концептуальних проєкцій вищезгаданих напрямів. Водночас кожна концептуальна проєкція як універсальна логічна конструкція залишається по суті спекулятивною системою, що базується на низці фундаментальних положень, припущень, сумнівів чи заперечень, пропонує свій погляд на суддівську діяльність (у контексті правотворчого, правозастосовного, правоінтерпретаційного функціонування), претендуючи на універсальне пояснення її буттєвих основ, виокремлення та розкриття окремих пластів такої діяльності.

2. Епістемологічна ситуація, що спостерігається в сучасній юридичній науці – це неспроможність позитивного, лінійного, поверхового правосприйняття та відповідного мислення сутнісно ідентифікувати та природно дефініціювати потреби вітчизняної моделі кризового розвитку права. У результаті вияву такої закономірності у соціогуманітарному правовому знанні актуалізується неklasична методологічна площина вимірювання права з її базовими принципами нелінійності, комунікативності, контекстуальності, альтернативності, стає очевидним синергетичний ефект правового регулювання.

На етапах еволюції правового пізнання – від класичного до неklasичного – зазнають трансформації основні елементи їх структури: методи, принципи, типи істин та ін. Якщо атрибутивні ознаки класичної пізнавальної стратегії – логоцентризм, фундаменталізм, догматизм, механічно-детерміністське пояснення соціальних явищ, досягнення основної мети – отримання достовірного знання, абсолютної істини, то визначальними характеристиками неklasичної гносеологічної установки стають релятивізм, динамічність, нелінійність, визнання багатовимірного образу правової реальності, непереборної множини її описів, актуалізація відносно істинного знання. В основі неklasичної методології пізнання вбачається вияв не стільки онтологічного смислу (що пізнається), скільки епістемологічного (як пізнається) та антропологічного (ким пізнається). Намагання подолати абстракції суб'єкт-об'єктного правовідношення свідчить про складність зайняття позиції стороннього спостерігача у процесі пізнання права, виявляючи себе завжди в ролі учасника правових відносин, осмислюючи своє буття-в-праві «зсередини». У такому реверсі методологічних підходів предмет пізнання детермінований специфічним ракурсом розуміння сутнісної природи права, й навпаки. Відповідно і саме право розглядається не як істинне абстрактне знання, але перш за все як

інструмент вибору рішення в проблемній ситуації, обумовлений не тільки (і не стільки) результатами формально-логічного аналізу і процесуально встановленими фактами, а й цінностями професійного світогляду суб'єкта.

3. Семантика поняття «суддівське пізнання» транслюється у сферу вчення про когнітивну сутність. Суддівське пізнання, як і саме право, значною мірою детермінується когнітопсихологією судді-суб'єкта, специфікою сходження до універсальних цінностей правових ідей та особливостями базових механізмів їхньої реалізації. Аксиологічний підхід наповнює розуміння суддівського пізнання смислом «морально належного», що набуває виміру ефективності при реалізації законних інтересів у площині непорушності конституційних прав і свобод та гарантуванні захисту загальнолюдських цінностей.

Суддівська пізнавальна діяльність, яка поєднує в собі соціально зумовлені й суб'єктивно-особистісні, раціонально-логічні, проєктивно-рефлексивні начала, зумовлює необхідність високого рівня особистісної зрілості і ставить певні вимоги до розвитку в судді як спеціаліста професійно-значимих й морально-етичних якостей. При такому акцентуванні питань про буттєві основи професійної діяльності актуалізується важлива площина проблеми – суддівську правопізнавальну першоджерельність слід шукати не тільки (й не стільки) у сфері об'єктивної формалізації, скільки у самому судді, його мисленні, моральних принципах, бажанні досягти справедливості.

Суддівське пізнання у ціннісно-деонтологічному спрямуванні визначається як прояв світоглядних, духовних, моральних орієнтацій судді; в ідентифікаційно-констатувальному спрямуванні – як показник забезпечення синергії результативності встановлення узаконених пріоритетів суддівської діяльності; у перспективно-орієнтувальному спрямуванні – як чинник встановлення максим вільнодемократичного правосуддя. Якщо дилеми буттєвих орієнтацій суддівського пізнання не установлені, то не можна претендувати й на всезагальність їхнього сприйняття, а, отже, й на істину та справедливість у судовому провадженні.

4. Суддівське пізнання – мисленнево-аргументаційний процес гносеологічного порядку одержання суддею істиннісного знання про фактичну сторону справи, закономірності відновлення буттєвої рівноваги правової дійсності у формі справедливості, універсальні онтологічні засади правової реальності у площині ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-смислового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного константних рівнів.

5. Роль істинної константи у суддівському пізнанні виокремлюється особливо рельєфно: без творення умов для її забезпечення як незмінної основи судового розгляду справи, не може бути досягнуто ідеалу справедливості – суддівська діяльність трансформується із правової на свавільну.

Кореспондентська сутність істини розкривається через абсолютизацію знання дійсності та адекватну юридичну кваліфікацію встановленої фактичної основи справи. Когерентна сутність істини актуалізує системну повноту, логічність, несуперечливість зібраних матеріалів судової справи, переносить акценти на узгодженість кожного доказу з іншими в оцінці на достовірність. Релятивна сутність істини на фоні змагальності судового процесу відображає постійний пошук максимального зближення правової дійсності та уявлень про неї, репрезентує змінний характер суддівського пізнання й інтерпретації, критикує принцип безумовного досягнення абсолютної істини у судовому процесі як декларативну і недосяжну вимогу. Конвенціональна сутність істини осягається під час судового дискурсу, у суперечці щодо прав та обов'язків, у моментах переконання у своїй правоті та невинуватості.

Залежність суддівського пізнання здебільшого від полеміки доводів, зібраної та наданої сторонами судового процесу доказової інформації, зумовлює дію особливих процесуальних рамок, ускладнює можливість вільного встановлення істини у справі. Рішення суду може бути лише істиннішим, наближеним до істини, але не гарантованою «істиною в абсолюті». Перебуваючи постійно в розвитку, отримуючи відображення через формування і зміну, істинність є перманентним пошуком, способом наближення до істини. Істиннісне є конкретним, досліджуваним у даний момент проявом істини, таким, що переносить її властивості на конкретну річ, предмет, явище дійсності. У судових справах за нововиявленими обставинами завжди присутній процес зростання істиннісного знання.

Незважаючи на розбіжність позицій з приводу сутнісного характеру істини в судовій пізнавально-ціннісній діяльності, вона – істина – залишається фундаментальною основою судового рішення, на якому визріває справедливий вирок суду про виправдання або засудження. Лише прагнучи до встановлення істини, судовий процес набуває своєї природної суті й відрізняється від формального вирішення справи, тоді як суддівська пізнавальна спрямованість поза нею призводить до зневіри, нігілізму і рівнозначна відмові від правосуддя.

6. Суддівське пізнання як засіб залагодження конфлікту орієнтоване на відновлення буттєвої рівноваги правової дійсності у формі справедливості, яка демонструється через виконання критичної, конструктивної, дискурсивної функцій.

Критична спрямованість справедливості проявляється у викритті недоліків чинного позитивного права й перевірці на практично-змістовну доцільність сприйняття суддівської діяльності як механічного, позбавленого елементу творчості, пошуку суддею релевантного нормативного обґрунтування юридичної справи та ухваленого у ній рішення.

Конструктивна (креативна) спрямованість справедливості проявляється у застосуванні суддею мисленневих, творчих здібностей, знань і досвіду з метою прийняття рішень, які в подальшому ставатимуть орієнтиром для вдосконалення системи чинного права.

Дискурсивна спрямованість справедливості проявляється у визначенні семантики правового дискурсу в межах формально-логічного та ціннісно-змістовно-правового контекстів.

7. В інформаційному суспільстві, темпоральному, плюралістичному, спонтанному, нестабільному, інтегративному, весь досвід раціонального пізнання матиме суто службовий характер, рівнозначно як і надмірне захоплення формальною логікою неодмінно призведе до емпіризму, розвитку формалістики і бюрократичної рутини, схематизації та спрощення мінливого «потоків життя», а не до досягнення його глибинних основ.

Однозначна характеристика суддівської пізнавальної діяльності як такої, що впливає із суто формальних міркувань, за основу ставить, насамперед, «фактуру», форму, залишаючи поза увагою ціннісно-сміслові внутрішні пласти змісту такого пізнання. Розмаїття та складність правових ситуацій вимагають відповідної оцінки – визначення масштабу «загального» в кожному конкретному випадку. Однак для того, щоб «побачити» загальне в окремому, недостатньо здатності визначити алгоритмічні начала. Відтак адекватне осмислення правової реальності суддею неминує передбачає поєднання індивідуальності, неповторності й унікальності із загальністю, універсальністю та нормативністю.

Некласичний підхід праворозуміння, критикуючи підпорядкованість юридичного мислення певним формальним схемам, причинно-наслідковим системам, орієнтує на використання методологічного інструментарію, у якому, окрім традиційних прийомів (формування понять, суджень, умовиводів, правової аргументації), застосовуються когнітивні засоби, такі як процедури інтуїтивного сприйняття та екзистенціального переконання.

Суддівське пізнання – процес, у якому, крім суто логіко-нормативних механізмів, детермінованих специфікою самої правозастосовної діяльності, діють також механізми ненормативні, ціннісно-ірраціональні, зумовлені гносеологічними і психологічними особливостями мислення судді. Аналіз правової ситуації суддею не можна вважати суто об'єктивістським і позаособистісним, в ньому відображаються як розумові здібності, рівень освіти, особливості виховання судді, так і сповідуванні ним суспільні цінності, розуміння мети та смислу своєї діяльності.

Інтуїтивно-когнітивна модель прийняття суддею рішення постає у вигляді інверсії, при якій раціональні аргументи наводяться суддею у підтримку аби легітимізувати та задовольнити правове почуття справедливості. Важливу роль у такому процесі відіграють інтенціональні структури

свідомості, і жодні намагання держави піддати нормативному врегулюванню формування внутрішнього переконання судді, правового почуття справедливості не досягнуть своєї цілі, подібно до того, як не може бути успішною будь-яка схожа спроба «зовнішнього» підпорядкування собі «внутрішнього».

8. Оскільки абсолютного аналогу вирішення судових справ фактично не існує, то однією з особливостей суддівського пізнання має бути його інтелектуально-творчий характер; не допустимі механічна трансформація норм права в індивідуальні акти та «шаблонне» використання попереднього судового рішення.

Суддівський розсуд – специфічна форма мислення, експлікація гносеологічних, орієнтаційних, інтелектуальних та творчих операцій, важливий засіб духовної самореалізації судді, що передбачає не тільки техніко-юридичне, логічне пристосування конкретної ситуації до наявних нормативних актів чи навпаки, але й визначення ним свого правового місця в загальній структурі процесуальних відносин, усвідомлення характеру своєї відповідальності перед суспільством.

Суддівський розсуд зводиться не лише до гносеологічного механізму практичного застосування готових мислеформ юридичних норм і принципів права, а й творення потенціалу світоглядних цінностей у формі особистих переконань, досвіду, підсвідомих проєкцій судді.

Значна актуалізація проблем судової дискреції пов'язана з не одним знаковим чинником: по-перше, сприянням поглибленню системності правового регулювання та підвищенню його ефективності, зокрема виявленням прогалин та колізій у законодавстві, підвищенням питомої ваги оціночних норм; по-друге, суддівський розсуд релевантний динамічним життєвим реаліям суспільства, він є суспільно необхідним засобом, за допомогою якого зміст абстрактних, відносно визначених правових норм конкретизується, і вони стають застосовними при вирішенні окремих спірних ситуацій.

Суддівський розсуд – це аналіз альтернативних варіантів вирішення справи з метою вибору найбільш адекватного для конкретної ситуації. При цьому методика вибору при ухваленні судового рішення універсальна: вибір судді впливає з мотивів, виражених у логічних конструкціях, а також прагненні до справедливості. Суддя не володіє розсудом вибирати альтернативу, яка незаконна, навіть якщо такий вибір не буде оскарженим.

Безальтернативні ситуації рідкісні; однак правове мислення судді часто моделює ненормовані, нетипові правові ситуації, що не відбулись, але цілком можуть скластись. Вирішуючи той чи інший спір, суддя штучно створює у своїй уяві схожі, але дещо відмінні (або, навпаки, протилежні за своїм юридичним забарвленням) ситуації з тим, щоб прийняти правильне рішення щодо ситуації наявної.

Суддівський розсуд моделює пошук оптимального рішення щодо конкретної юридичної справи. Вирішальне значення в ньому відіграють індивідуальні характеристики судді. Лише високоморальна людина з найвищим рівнем аксіоінтенцій правової свідомості та адекватним мисленням гідна виносити на власний розсуд судові вердикти. Відтак судові реформування потрібно розпочинати не з дискусій про ідеальну структуру судової системи, а з реального підвищення якісного рівня морально та професійно-кваліфікованого потенціалу судових кадрів. Суддівська еліта покликана мислити системно, поєднуючи «дух» права і «букву» закону, мати диферентні почуття значущості виконуваних посадових функцій і максимум відповідальності за їхнє неправомірне здійснення.

9. Узгодження унікальності і своєрідності конкретної справи та формальності, догматичності правових приписів, які застосовуються при вирішенні цієї справи вимагає неперервної роботи свідомості, осмислення й переосмислення, інтерпретування. Герменевтична константа в процесі пізнання ситуативних і нормативних явищ спроможна надавати нового імпульсу розвитку думки судді для вирішення сучасних нагальних проблемних питань, що не завжди нормативно чітко визначені. Блокування такої мисленнєвої операції призводить до нейтралізування належних механізмів правотворення та правозастосування.

Яскраве підтвердження інтерпретаційно-пізнавальної активності у судовому процесі – освоєння суддею фактичних даних у ретроспекції з метою відтворення більш або менш повної всебічної у структурованому й змістовному плані картини про діяння, які мали місце. При досягненні всіх обставин відповідно до того, як вони відбулися в дійсності, суддя намагається силою власного «Я» проникнути у віддалений від нього час, усвідомити і сформувати єдину картину події, яка дасть можливість відповісти на всі конкретні питання, що ставляться процесуальним законодавством перед судом (суддею).

Питання про предмет розуміння є одночасно питанням про ідеальну об'єктивність цінностей, які необхідно витлумачити у смислових формах. Аксіологічними основами, що визначають внутрішній аспект суддівської інтерпретації, є світоглядні прояви у формі особистих переконань, уявлень та намірів судді, опосередковані ціннісними орієнтаціями.

У судовому процесі з його яскраво вираженою інтерпретаційною «грою смислів» герменевтичний інструментарій дозволяє знайти спільний ґрунт для обміну та пояснення однієї і тієї ж групи юридично-значущих фактів й тим самим трансформувати «конфлікт інтерпретацій» у «конфлікт мотивацій».

Проблема тлумачення не зводиться до суто технічної майстерності оперування юридично значущою і спеціальною юридичною термінологією, в ній визначальним моментом буде «кут зору» на дійсність, що виробляється

на основі професійного досвіду, носить апперцептивний характер, має доволі міцне ідеологічне коріння й стійко закріплюється у правосвідомості. Інтерпретаційно-пізнавальна складова постає як індивідуальне тлумачення реальності в усій єдності її мінливих процесів, подій, відносин з метою чергового еволюційного розвитку права чи формування нового його образу.

10. Логіко-рефлексивна інженерія суддівського пізнання – модель юридичного мислення, проєктована вимогами обґрунтованості, переконливості, критичності, повноти і чіткості суджень, формалізованої «механічності» прийняття рішення у справі, максимую виконання позитивних норм з метою уникнення упередженості та проєктування псевдоцінностей.

Юридична кваліфікація у площині логіко-технічного рівня суддівського пізнання – це логічний процес, «операція субсумції», спрямована на розгляд часткового (окремого випадку) у загальному (нормі права). Алогічними у суддівському пізнанні є логічно суперечливі і праксеологічно невмотивовані дії упередженого ставлення до розв'язання завдань судочинства, невинуваті дії на шкоду здійснення правосуддя.

Кваліфікований суддя повинен володіти ґрунтовною логічною підготовкою, критичним мисленням, вміти здійснювати правильну кваліфікацію злочинів, конструювати спеціальний категоріально-понятійний апарат, оперувати логіко-прагматичними прийомами юридичної аргументації, здійснювати рефлексивний самоконтроль при прийнятті рішень.

11. Формально-логічна характеристика доказу вказує лише на технологію доказування у сфері використання готових пропозицій, залишаючи поза увагою ціннісне сприйняття та когнітивне обґрунтування пропозицій доказування в ході судового розгляду. При абсолютизації формалізації процесу доказування, зведення символіки формул до опису окремих ситуацій ігнорується те, що об'єктивно неможливо передбачити у законі всі можливі в конкретному провадженні комбінації доказів, їхній взаємний зв'язок і доказову силу.

Судове доказування формується на основі логіки, психології та судового красномовства (риторики), концентруючи увагу на лінгвопсихологічних засадах впливу на діяльнісні установки, свідомість, волю судді, тобто актуалізуючи концепт внутрішнього переконання. Фактор переконання формується лінгвоюридичним досвідом, комунікативною практикою. Через комунікативну дію інтенційний елемент втілюється у внутрішнє переконання судді на підставі здогадів, інтуїції, оцінок, ідеалів, норм, знань, опосередкованих почуттями, волею, особистим, соціальним та професійним досвідом.

Процес формування внутрішнього переконання судді – це складний, активний, цілеспрямований, пізнавально-динамічний процес, який передається формулою «пізнано – усвідомлено – пережито – прийнято за істину» й розгортається в системі «незнання – знання»: від ймовірного знання до

знання істинного й достовірного, отриманого в результаті досліджень сукупності доказів, поданих сторонами судового процесу.

Важливим засобом логіко-юридичного моніторингу доказів у справі виступає оцінний норматив усебічності, який відображений у судовому рішенні, де наводяться мотиви, згідно з якими одні докази прийняті як засоби обґрунтування висновків суду, а інші відхилені.

12. Моральна неоднорідність породжує потребу юридичної визначеності. Не надавши моральному запереченню форми правової вимоги, не можна вступити у спір про право.

Судова діяльність належить до процесуальних сфер життєдіяльності, де винятково важливо не тільки те, що робиться, а й те, який порядок здійснюваних дій. Формалізація, повторюваність, фіксованість, хронологічність, циклічність, строга послідовність операцій, опосередковувальний характер системних зв'язків і відношень, що виникають між різними стадіями оформлення результатів у відповідних процесуальних документах, наочно розкривають конструктивність судової процедури, її архітектоніку, іманентні якісні ознаки.

Правосуддя, що реалізується через засоби судової комунікації, наділене формальними і штучними інтеракційними моделями взаємодії у вербальній площині, означеної суб'єктами на основі принципу змагальності. Техніка комунікативної дії у змагальному судовому процесі репрезентується у межах регламентованої, визнаної обома сторонами інтеракційної й інтерпретаційної гри, в якій недопустимі зловживання.

13. Процес пізнання права ґрунтується на виокремленні тих принципів і фундаментальних засад, які увиразнюють його постійну динаміку й розвиток. Основою у такій структурі розвитку виступають антиномічні протилежності, які на певному етапі пізнання «знімаються», а на наступному – виникають в новій формі і, зрештою, ніколи не можуть бути вирішеними остаточно.

Аксіоматичними джерелами правового мислення, інтелектуального розвитку й пізнавальної активності судді виступають антиномічні концепти нормативного й казуального, загального й одиничного, абстрактного й конкретного, матеріалістичного й ідеалістичного, трансцендентального й догматичного, сушого й належного, природного й позитивного, тактико-технічного й духовно-екзистенціального, «духу права» й «букви закону», статичності формально-логічної системи й динаміки суспільного життя.

Осмислення права у напрямі безперервного балансування між антиномічними бівалентностями дозволяє сформувати цілісне уявлення про складну природу та об'ємний вимір самого феномена права, сприяє його розумінню, пізнанню та реалізації.

14. Досягнення бажаного ефекту судової реформи залежить не тільки від обраної моделі судоустрою, уніфікованості та гармонізованості

процесуальних норм, що встановлюють процедуру відправлення судочинства, а, передусім, від професійності й досвіду тих осіб, які вирішують судові справи.

Суддівське пізнання не визначається лише механічним встановленням фактичних обставин справи, а постає як фронетичний досвід, який, з одного боку, охоплює знання, уміння, навички кожного судді, а з іншого боку, є дискурсивно-інтерсуб'єктивним – спрямованим на формування інтерактивних моделей вербальної взаємодії між учасниками судового засідання.

Джерелом досвіду судді, крім безпосереднього сприйняття якостей, зв'язків, відношень, об'єктів правової дійсності, стає міжособистісне спілкування із іншими суддями-колегами, у процесі якого отримується інформація з найрізноманітніших питань – від загальних аспектів організації роботи – до практики застосування юридичних норм під час вирішення тієї чи іншої справи. Закріплюючи попередні досягнення пізнання, досвід стає чимось схожим на спільну мову, без якої було б неможливим спілкування між різними поколіннями суддів та суддями одного покоління. Водночас він (досвід) не стає нездоланною перешкодою для змін, оскільки може спрямовувати їхній хід.

Запорукою успішного формування індивідуального досвіду та підвищення кваліфікаційного рівня, основою засвоєння знань, умінь і навичок та профілактики професійної деформації є активність судді у професійній діяльності.

15. З урахуванням соціокультурної семантики і культурно-антропологічного контексту юридичне мислення можна визначити як: 1) важливий інструмент пізнання соціального життя; 2) джерело культурної генези правової системи; 3) раціоналізований компонент правового менталітету, який акумулює попередній соціально-юридичний досвід; 4) активний процес безпосереднього та опосередкованого сприйняття правової реальності, що задовольняє потребу в знаннях позитивного права, формуванні у процесі комунікації власних суджень, правових поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій.

Заперечуючи споглядальний об'єктивізм, актуалізуючи реіфікування досвіду правової аргументації як методу вирішення правової ситуації, неklasичний підхід інтерпретації юридичного мислення вбачає специфіку його стилю у практичному застосуванні гносеологічних пріоритетів зв'язку юридичної норми та факту, у побудові міркувань юриста з урахуванням домінування дедуктивного начала або індуктивної складової.

Характер і спрямованість зв'язку між нормами та фактами не можуть бути моносемантичні (однозначні). Норма організовує й упорядковує фактичне середовище, але в той же час вона виступає й рецептивним результатом рефлексії на виклики соціального життя. Не тільки право (в інструментальному плані – нормативна система) впливає на формування чи ска-

сування факту, комбінування й рекомбінування його складу. Але, й навпаки, факт виступає засадничим елементом у нормативному середовищі, він може визначати характер дії норми, її тривалість – початок і кінець цієї дії.

Дихотомічний концепт факт – норма можна розглядати як з позиції асиметричного взаємопроникнення, так і протистояння. Норми завжди абстрактно-універсальні, натомість фактичний стан речей, який вимагає використання цих норм, виявляється конкретно-індивідуальним. Конфлікт між нормою і фактом постає умовним конфліктом аргументації, що узгоджується з неklasичним трактуванням факту, за яким останній розглядається не стільки в онтологічному, скільки в гносеологічному аспекті як фактографічний приклад побудови доводу, проекція складної мисленнєвої юридичної діяльності, на якій позначається рівень реалізації особистості юриста.

Ключовою складовою умовою в судовій аргументації є використання методу акцентування, який дозволяє концентрувати увагу аудиторії на діях, подіях, що мали місце у минулому та сприйнятті нею повідомлення як аргументу на користь певної позиції. Факт у його юридичній якості не тотожний дійсності, він є результатом її розумового відображення та представленості в загальному перебігу соціальних і природних процесів. Юридична значущість факту прихована не тільки у площині об'єктивності події, а й у прагненні зацікавленого суб'єкта (передусім сторони судового процесу) надати юридичного значення тому чи іншому моменту перебігу справ. Суб'єктивно репрезентований на загальний огляд факт проходить своєрідну процедуру юридичної верифікації. Обумовленість такої процедури здійснюється через систему кодів комунікації, що опосередковують процес наведення доводів та аргументів з метою зміни позиції або переконань іншої сторони щодо тези, що висувається.

Формальна юриспруденція, виховуючи юриста у душі «переконливої відданості» юридичній нормі, готує висококваліфікованих фахівців з юридичної техніки, однак не завжди здатних до критичного мислення. Прикметно, що пізнання не може бути справою на рівні даності, типово як жодний формально-логічний зміст не в змозі дати більше того, що покладено в його основу. Першопричину права слід шукати не у сфері догматики, а в пізнавальній свідомості людини, у ціннісно-цільовому мисленні, моральних принципах, збалансованих з ідеєю справедливості.

Панування абстрактної схоластики в теорії права, галузевих і спеціальних дисциплінах, виняткове застосування догматизму, формалізму як методологічної позиції у професійній практичній діяльності обмежується лише вивченням об'єктивного права, нерідко залишаючи поза увагою неусталену ідею права, осягнення істинного духу і сенсу права. Заснований на дискурсі й комунікації прагматичний вимір пропонує пізнавати право у динаміці через седиментацію безлічі персональних досвідів. Через посеред-

ництво такого методологічного напрямку відбувається зміщення акценту від аналізу статичних смислів права до їх практичного аналізу. Відтак, вивчаючи судові процеси як контексти самореалізації права, в яких відбуваються трансформації правових принципів і приписів у конкретні юридично значущі життєві ситуації, право, як спостерігаємо виявляється в усій його повноті, що залишає й надалі простір для пізнання та його розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Суддівське правопізнання: праксеологічний вимір : [моногр.] / Наталія Анатоліївна Гураленко. – Чернівці : Технодрук, 2013. – 352 с.

2. Гураленко Н. А. Судова правотворчість як спосіб конструювання правової реальності / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць. – Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т, 2010. – Вип. 550 : Правознавство. – С. 5–9.

3. Гураленко Н. А. Логічність та екзистенціальність істини як константа суддівського пізнання / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – Вип. 559 : Правознавство. – С. 23–27.

4. Гураленко Н. А. Детермінація розвитку вчення про судову правотворчість: ретроспективний аналіз західної традиції права / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – Вип. 597 : Правознавство. – С. 25–28.

5. Гураленко Н. А. Детермінація розвитку вчення про судову правотворчість: ретроспективний аналіз вітчизняної традиції права / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – Вип. 604 : Правознавство. – С. 20–24.

6. Гураленко Н. А. Істина як елемент суддівського пізнання: філософсько-правовий аналіз співвідношення суб'єктивних і об'єктивних компонентів / Н. А. Гураленко // Юридична Україна. – 2011. – № 12. – С. 4–9.

7. Гураленко Н. А. Функціональна роль звичаю в контексті гармонізації сучасного права / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 1(1). – С. 192–202.

8. Гураленко Н. А. Причинно-аксіоматичні основи суддівського розсуду / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. 618 : Правознавство. – С. 26–30.

9. Гураленко Н. А. Ретроспективна функція суддівського пізнання: герменевтичний підхід / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького

університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. 628 : Правознавство. – С. 46–49.

10. Гураленко Н. А. Свобода вибору як атрибутивна ознака суддівського розсуду / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів : ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 4. – С. 292–303.

11. Гураленко Н. А. Інтерпретаційні константи суддівського пізнання: герменевтичний вимір / Н. А. Гураленко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 151–157.

12. Гураленко Н. А. Деякі аспекти проблематики антиномій права / Н. А. Гураленко // Юридична Україна. – 2012. – № 12. – С. 9–14.

13. Гураленко Н. А. Суддівський розсуд: деякі онтологічно-правові аспекти проблематики / Н. А. Гураленко // Митна справа. – 2012. – № 5 (83). – Ч. 2. – Кн.1. – С. 32–37.

14. Гураленко Н. А. Ірраціональне як константа правового пізнання / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – Вип. 644 : Правознавство. – С. 31–35.

15. Гураленко Н. А. Логіко-рефлексивні основи суддівського пізнання в пост-модерній перспективі / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – Вип. 660 : Правознавство. – С. 16–19.

16. Гураленко Н. А. Деякі деонтологічні аспекти діяльності судді / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – Вип. 682 : Правознавство. – С. 22–25.

17. Гураленко Н. А. Діалектичний підхід як методологія розв'язання антиномій у праві / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Ужгородського університету : зб. наук. праць. – Ужгород : Ужгородський нац. ун-т, 2013. – Вип. 21. – Т. 3. – Ч.1. – С. 249–252.

18. Гураленко Н. А. Методологічні засади суддівської інтерпретації (проблема концептуальних підходів) / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – Херсон : ХДУ, 2013. – Вип. 5. – Т. 2. – С. 122–126.

19. Гураленко Н. А. Стилї юридичного мислення: компаративістський підхід / Н. А. Гураленко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 359–363.

20. Гураленко Н. А. Стилї юридичного мислення: характеристика романо-германської системи права / Н. А. Гураленко // Порівняльне правознавство: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. наук. праць / Ін-

титут держави і права ім. В. Корецького НАН України, Національний університет «Одеська академія». – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 78–80.

21. Гураленко Н. А. Гносеологические закономерности формирования внутреннего убеждения судьи / Н. А. Гураленко // *Legea si viata*. – 2013. – № 11/2 (263). – С. 68–72.

22. Гураленко Н. А. Антиномічні концепти як джерело пізнання права / Н. А. Гураленко // *Право і суспільство*. – 2014. – № 1-2. – С. 3–6.

23. Гураленко Н. А. Дихотомія факту й норми: проблема методологічних підходів / Н. А. Гураленко // *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць*. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – Вип. 728 : Правознавство. – С. 28–32.

24. Гураленко Н. А. Онтологические основания судейского познания: смена методологических ориентиров / Н. А. Гураленко // *Legea si viata*. – 2014. – № 2 (266). – С. 27–30.

25. Гураленко Н. А. Рационализация правового мышления: некоторые вопросы судейского познания / Н. А. Гураленко // *Юридический вестник Дагестанского государственного университета*. – 2014. – № 1. – С. 17–19.

26. Гураленко Н. А. Логико-гносеологические основания судебного доказывания / Н. А. Гураленко // *Право и образование*. – 2014. – № 2. – С. 84–89.

27. Гураленко Н. А. Змістовні (етичні) і формальні (юридичні) джерела формування свободи / Н. А. Гураленко // *Карпатський правничий часопис*. – 2016. – № 12. – С. 31–35.

28. Гураленко Н. А. Справедливість як константа суддівського пізнання / Н. А. Гураленко // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2016. – № 2. – С. 257–260.

29. Гураленко Н. А. Методологічні основи правопізнання: антропологічний підхід / Н. А. Гураленко // *Visegrad Journal on Human Rights*. – 2016. – 2/2. – Р. 46–50.

30. Гураленко Н. А. Формування оптимальної концепції розподілу влад: філософсько-правовий підхід / Н. А. Гураленко // *Соціологічні та філософські проблеми права очима молодих науковців та практиків : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 20 травня 2011 р.) / Всеукраїнська громадська організація «Асоціація українських правників»*. – Київ : ВАУП, 2011. – С. 41–45.

31. Гураленко Н. А. Діалектика істини та хибі у процесі суддівського пізнання (проблеми методологічних підходів) / Н. А. Гураленко // *Філософські, методологічні, соціологічні та психологічні проблеми права : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 28-29 травня 2011 р.) / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича*. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 242–250.

32. Гураленко Н. А. Онтологічні антиномії норми права / Н. А. Гураленко // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 17 лютого 2012 р.) / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2012. – С. 121–123.

33. Гураленко Н. А. Діалектика позитивного і природного у правовому пізнанні: проблема методологічних підходів / Н. А. Гураленко // Теорія та практика юридичної освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 20 квітня 2012 р.). – К. : Видавництво Європейського університету, 2012. – С. 52–54.

34. Гураленко Н. А. Антиномічна природа права : соціолого-правовий аналіз / Н. А. Гураленко // Ерліхівський збірник : матеріали науково-практичної конференції «Концепція «живого права» Є. Ерліха та сучасні проблеми правопізнання» (м. Чернівці, 27-29 вересня 2012 р.) / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – С. 46–49.

35. Гураленко Н. А. Істина у посткласичному вимірі: окремі аспекти суддівського пізнання / Н. А. Гураленко // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 18–19.

36. Гураленко Н. А. Гносеологічні моделі співвідношення сущого та належного у праві / Н. А. Гураленко // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 18-19 травня 2013 р.) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми : Друкарський дім «Папірус», 2013. – С. 482–485.

37. Гураленко Н. А. Стиль юридичного мислення: характеристика англо-американської системи права / Н. А. Гураленко // Нові завдання та напрями розвитку сучасної юридичної науки у XXI столітті : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 листопада 2013 р.) / Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив». – Львів : ЗОЦП, 2013. – С. 111–113.

38. Гураленко Н. А. Духовно-аксіоматичні основи сучасного праворозуміння / Н. А. Гураленко // Духовні засади сучасного правогенезу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 29-30 листопада 2013 р.) / Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія». – Миколаїв : Іліон, 2013. – С. 54–55.

39. Huralenko N. The actualization of the judicial law-making problems in the works of E. Ehrlich / N. Huralenko // Zbornik prispevkov z medzinarod-

nej vedeckej konferencie «Pravna veda a prax v tretom tisícročí» (27-28 februar 2015 r.) / Universita Pavla Jozefa Safarika v Kosiciach, Právnicka fakulta, Koice. – Universita Pavla Jozefa Safarika v Kosiciach, 2015. – P. 7–9.

40. Гураленко Н. А. Мовні й логічні підстави юридичної аргументації / Н. А. Гураленко // Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання : матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня-1 жовтня 2015 р.) / Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. – Харків : Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого, 2015. – С. 44–47.

41. Гураленко Н. А. Якість судового рішення: окремі питання техніки судового письма / Н. А. Гураленко // Правове регулювання суспільства та проблем юридичної техніки : матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, грудень 2015 р.). – Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2015. – С. 44–47.

42. Гураленко Н. А. Антропологічна природа суддівського правопізнання / Н. А. Гураленко // Антропосоціокультурна природа права : матеріали наукової конференції (м. Чернівці, 26-27 травня 2016 р.) / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. – С. 18–26.

43. Гураленко Н. А. Комунікативно-дискурсивна природа судового процесу / Н. А. Гураленко // Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17-18 червня 2016 р.). – Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. – С. 8–10.

44. Гураленко Н. А. Юридичний конфлікт: окремі аспекти застосування антропологічного підходу / Н. А. Гураленко // Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17-18 червня 2016 р.). – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. – С. 9–11.

45. Гураленко Н. А. Справедливість як атрибутивна основа права та спів-буття індивідів / Н. А. Гураленко // Актуальні питання реформування правової системи України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 1-2 липня 2016 р.). – Дніпро : ГО «Правовий світ», 2016. – С. 105–107.

46. Гураленко Н. А. Формальність як константа судової процедури / Н. А. Гураленко // Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8-9 липня 2016 р.). – Київ : Центр правових наукових досліджень, 2016. – С. 134–136.

47. Гураленко Н. А. Актуалізація антропологічного виміру права / Н. А. Гураленко // Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19-20 серпня 2016 р.). – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. – С. 6–8.

48. Гураленко Н. А. Юридичне мислення: компаративістський підхід / Н. А. Гураленко // Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 серпня 2016 р.). – Запоріжжя : ГО «Істина». – С. 6–9.

49. Гураленко Н. А. Правозастосовна техніка: класичний підхід дихотомії факт-норма / Н. А. Гураленко // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 24-25 листопада 2016 р.). – Харків : Право, 2016. – С. 181–184.

АНОТАЦІЯ

Гураленко Н. А. Ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2017.

У дисертації виконаний комплексний аналіз суддівського пізнання через концептуальне філософсько-правове осмислення його ціннісно-епістемологічного, екзистенційно-сміслового, логіко-технічного, досвідно-імплікаційного константних рівнів. Визначено суддівське пізнання у ціннісно-деонтологічному спрямуванні як прояв світоглядних, духовних, моральних орієнтацій судді; в ідентифікаційно-констатувальному спрямуванні – як показник забезпечення синергії результативності встановлення узаконених пріоритетів суддівської діяльності; у перспективно-орієнтувальному спрямуванні – як чинник встановлення максимум вільнодемократичного правосуддя. Охарактеризовано суддівську пізнавальну діяльність як таку, що поєднує в собі соціально зумовлені й суб'єктивно-особистісні, раціонально-логічні й проєктивно-рефлексивні начала, зумовлює необхідність високого рівня особистісної зрілості і ставить вимоги до розвитку в судді як спеціаліста професійно-значимих й морально-етичних якостей.

Ключові слова: суддівське пізнання, істина, справедливість, судові рішення, суддівський розсуд, судова процедура, судові доказування, судова аргументація, суддівський досвід, юридичне мислення.

АННОТАЦИЯ

Гураленко Н. А. Ценностно-смысловые константы судейского познания. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2017.

В диссертации проведен комплексный анализ судейского познания через концептуальное философско-правовое осмысление его ценностно-эпистемологического, экзистенциально-смыслового, логико-технического, опытно-импликационного константных уровней. Определено судейское познание в ценностно-деонтологическом направлении как проявление мировоззренческих, духовных, нравственных ориентаций судьи; в идентификационно-констатированном направлении – как показатель обеспечения синергии результативности установления узаконенных приоритетов судейской деятельности; в перспективно-ориентировочном направлении – как фактор установления максим демократического правосудия. Проанализирована судейская познавательная деятельность с позиции объединяющей в себе социально обусловленные и субъективно-личностные, рационально-логические и проективно-рефлексивные начала, предполагающей необходимость высокого уровня личностной зрелости и выдвигающая требования к развитию у судьи как специалиста профессионально-значимых и морально-этических качеств.

Ключевые слова: судейское познание, истина, справедливость, судебное решение, судейское усмотрение, судебная процедура, судебное доказывание, судебная аргументация, судейский опыт, юридическое мышление.

SUMMARY

Huralenko N. A. Value-significative constants of judicial cognition – Printed as manuscript.

The thesis for the scientific degree of Doctor of Law in specialty 12.00.12 – philosophy of law. – Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2017.

The thesis deals with the comprehensive analysis of judicial cognition through conceptual philosophical and legal understanding of its value-epistemological, existential-semantic, logical-technical, experiential-implicational constant levels. Judicial cognition is defined in the value-deontological trend as manifestation of philosophical, spiritual, moral orientation of a judge; in the identifiable-ascertainable trend – as a measure of providing effective synergy of statutory priorities of judicial activities; in the perspective-oriented trend – as a factor of establishing the maxims of free democratic justice.

Judicial cognitive activities combine socially caused and subjective-personal, rational-logical, projective-reflexive elements, necessitate a high level of personal maturity and make demands on development of professionally significant and moral-ethical qualities of a judge as a specialist. A great attention is paid to the analysis of the legal situation by a judge, which cannot be considered merely objectivistic and non-personalized, it shows mental ability, level of education, features of judges' training, as well as espoused social values, understanding the purpose and meaning of their activities. Judicial cognition is revealed as a means of settling the conflict focused on restoring the being balance of a legal reality in the form of impartiality, which is demonstrated through the performance of critical, constructive, discursive functions.

Logical-reflexive engineering of judicial cognition is substantiated as a model of legal thinking projected by requirements of validity, cogency, criticality, logical order, completeness and clarity of judgments, formalized "mechanics" of making the decision, maxims of implementing the law in order to avoid prejudice and pseudo values. It is noted that a qualified judge must possess a thorough logical training, critical thinking, be able to make the correct qualification of crimes, to form a special categorical-conceptual machine, to perform logic-pragmatic methods of legal reasoning, reflexive self-control when making decisions.

Explication of sensual-direct degree of judicial cognition is analyzed through an intuitive-cognitive model of making a judgment, which includes the procedures of the existential convictions, intuitive constructions of legal sense and post-rationalization of the situation perceived areflexively. It is proved that the absolute analogue of solving legal cases does not actually exist, then one of the features of judicial cognition should be its intellectual and creative character; mechanical transformation of rules of law into individual acts and "stereotyped" use of previous judicial decisions are not permissible.

Judicial cognition is not determined only by the mechanical finding of facts, it is as a phronetic experience that, on the one hand, covers the knowledge, ability, skills, and on the other hand, it is discursively intersubjective, aimed at mutual communication among the participants of the court session.

Key words: judicial cognition, truth, justice, judgment, judicial discretion, judicial procedure, court proof, judicial reasoning, judicial experience, legal thinking.

Підписано до друку 21.03.2017 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 1,9.
Зам. № 35. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>